

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca Series *Humanistica*

humanistica.ro

**Inovație juridică în domeniul administrării legii penale și
modernizare societală în Transilvania secolelor XVII-XIX**

Gabriel-Virgil Rusu

How to cite this article:

Rusu, Gabriel-Virgil (2025) *Inovație juridică în domeniul administrării legii penale și modernizare societală în Transilvania secolelor XVII-XIX*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 23, pp. 61-74.
DOI: 10.5281/zenodo.17655018

© 2025: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

INOVAȚIE JURIDICĂ ÎN DOMENIUL ADMINISTRĂRII LEGII PENALE ȘI MODERNIZARE SOCIETALĂ ÎN TRANSILVANIA SECOLELOR XVII-XIX

Gabriel-Virgil Rusu¹

***Abstract:** LEGAL INNOVATION IN THE FIELD OF CRIMINAL LAW ADMINISTRATION AND SOCIAL MODERNIZATION IN TRANSYLVANIA IN THE 17TH–19TH CENTURIES. The present study aims, by researching published and unpublished judicial documents, of the legislative corpora of the time, to follow the evolution of criminal and criminal procedure legislation in Transylvania and to identify elements of modernity and legal innovation aimed at improving judicial activity during the 17th–19th centuries. During this time, a transition is made from autonomous criminal procedure practices, specific to the era of the Principality, to the new policies in the matter promoted by the House of Habsburg in which institutional centralization was the watchword. The first concerns in the field of forensic medicine appear, crime scene investigations are carried out, signs are used in the pursuit of criminals, new procedural documents are developed as material means of evidence, in a word, elements of legal and proto-forensic creation are identified.*

***Keywords:** Law; Criminality; Innovation; Documents; Transylvania; History of Transylvania.*

DE LA CUTUMĂ LA LEGE SCRISĂ

În opinia juriștilor contemporani, dreptul penal este o ramură a sistemului de drept, fiind alcătuit din totalitatea normelor juridice legiferate de puterea legislativă, care stabilesc ce fapte sunt considerate infracțiuni, condițiile răspunderii penale, sancțiunile și alte măsuri ce urmează a fi aplicate sau luate de către instanțele de judecată persoanelor care au comis infracțiuni (Bulai, 1997). Totalitatea ideilor, teoriilor și principiilor despre normele dreptului penal, formează „știința dreptului penal”, concept care, desigur nu a lipsit în Evul Mediu, însă a fost extrem de redus ca substanță și ca număr de specialiști.

În concepția lumii medievale, elementul esențial al infracțiunii îl constituia prejudiciul cauzat, adică paguba produsă cetățeanului, dublată de concepția mistică a păcatului. Scopul legiuitorului era protecția societății, în ansamblul ei,

---

¹ Department of Socio-Human Research, “George Barițiu” History Institute of the Romanian Academy, Cluj-Napoca; ORCID: 0009-0001-0057-8078.

a membrilor săi, în particular, împotriva oricăror fapte antisociale ce cădeau sub incidența legii penale, fapte care erau pedepsite atât de Dumnezeu, în viața care va să vină, cât și de oameni, pe pământul guvernat de obiceiuri și legi. La baza legislației penale din Ungaria și Transilvania stătea un drept cutumiar (Pop, 1991), extrem de relativ și de subiectiv, uneori chiar partinic, pro-nobiliar. El a acumulat în timp îmbunătățiri și inovări sub aspectul procedurilor de sesizare, cercetare, acuzare, judecare, condamnare și executare a pedepsei. Evoluția societății ardeline a reclamat în mod clar nevoia de codificare a legilor, de adunare a tuturor practicilor juridice cutumiare și a decretelor regale începând din vremurile de început ale statului medieval maghiar, astfel încât actul de justiție să fie cât mai suplu și mai eficient.

Faptul că aceste norme locale consuetudinare au persistat în timp, adică au fost vechi și utilizate îndeajuns de mult pentru a fi cunoscute și respectate, se datorează câtorva caracteristici: în primul rând ele aveau o aplicabilitate de generații, apoi nu contraveneau normelor legale ale așa-numitelor *națio* – națiuni/stări privilegiate – din Transilvania, erau concepute într-un mod rațional și vizau aspectele particulare ale unor categorii sociale care nu s-au aflat întotdeauna în atenția autorităților centrale, cum ar fi, de pildă, elemente de drept al familiei, contractual sau succesoral. În momentul în care cutumele iau formă scrisă, asistăm la un efort de uniformizare a legislației statale.

În acele timpuri dreptul de legiferare îl avea nobilimea împreună cu regele, și el un personaj ridicat în demnitate din rândul aristocrației tradiționale. Așa că legile erau emise în primul rând pentru protejarea intereselor și privilegiilor cercurilor elitare, incluzând aici și nobilimea cu robă – capii Bisericii – și mai puțin pe cele ale claselor mici și mijlocii. Legile se elaborau *de sus în jos* și nu *de jos în sus*, aceasta deoarece păturile sociale paupere nu aveau nici forță economică, nici forță politică, nici culturală pentru a propune *lege ferenda*. Atunci când, în anul 1437, rusticii s-au ridicat cu furcile și topoarele împotriva unor reforme fiscale promovate de Biserica Romano-Catolică, dorind să devină *Starea a patra*, armata regatului i-a pacificat în mod violent, în ciuda victoriei vremelnice de la Bobâlna și a remizei de la Apatcu. Situația se va schimba în mod sensibil începând din secolul al XVI-lea, dar, mai ales din veacul următor.

Dacă în spațiul european au existat mereu preocupări în elaborarea unor politici legislative eficiente în sensul protecției regimului stărilor privilegiate și, în subsidiar asigurarea securității sociale la nivelul comunităților urbane sau rurale, acest lucru nu a lipsit nici în Transilvania, multă vreme parte a Ungariei cu organizare relativ autonomă. Și aici, ca și în alte părți ale regatului se distinge opera juristului Ștefan Werbőczy, un literat școlit la Buda, Bratislava, Bologna sau Cracovia, care a interacționat din plin cu modelele legislative ale Europei. Opera sa de căpătâi, *Tripartitum Opus Iuris Consuetudinarii Incliti Regni Hungariae* (Kolosvári, Ovári, 1897), reprezintă o lucrare de pionierat și de valoare inestimabilă pentru cei ce doresc înțelegerea și reconstituirea mecanismelor de drept din secolul al XVI-lea din această parte a continentului. Actul normativ scris de Werbőczy și tipărit la Viena în 1517, completează și chiar înlocuiește parțial decretul regilor unguri, – *Decreta Regni Medievalis Hungariae* –, adică legislația

local-cutumiară și scrisă, pe baza cărora organele judiciare, încă neprofesioniste, își desfășurau activitatea.

SPRE UN SISTEM LEGISLATIV PROPRIU

În anul 1541 turcii ocupă capitala Ungariei, Buda și transformă o mare parte din câmpia dunăreană în pașalâc. În condițiile în care austriecii, în contrapartidă, își alipesc partea de nord a țării sub denumirea de Ungaria Superioară, vechiul voievodat intracarpatic al Transilvaniei, la care se unesc părțile ungurești necucerite de otomani: Banatul, comitatele Crișanei, Sătmarul și Maramureșul (*Partium Regni Hungarie*) devine un principat autonom aflat sub autoritatea sultanului. În noua stare de fapt Ardealul își păstra neștirbită organizarea politică, administrativă, instituțională și ecleziastică internă, la fel și legislația, fiind obligat să presteze un tribut anual și să-și dovedească fidelitatea față de noii stăpâni de pe Bosfor.

După separarea *de facto* de Regatul Ungariei, în Ardealul princiar se pun bazele unui sistem legislativ propriu, dar inspirat și tributar arhitecturii judiciare panonice. Acest lucru nu era deloc simplu. Noua situație de fapt va produce tulburări mari în aplicare unitară a normelor, datorită autonomiei excesive promovate mai ales de comitatele din Partium de către potențați. *Nimeni din țară nu era convins* – scria juristul Pokoly József – *că regele Rudolf judeca pe temeiul dreptului maghiar, dar nimeni nu s-a îndoit că judecata la nivelul comitatului se făcea pe baza dreptului autohton* (Pokoly, 1901). În aceste condiții se disting clar diferențe de la o regiune la alta, de la un comitat la altul, de la o un scaun la altul². Totuși, *Tripartitum*-ul și ansamblul decretelor regale au fost menținute în vigoare³, chiar dacă nu global, aceasta deoarece era necesară o perioadă de tranziție, pentru elaborarea noilor codexuri. Între timp, unele decrete devin anacronice pentru noile realități social-politice și sunt completate sau chiar înlocuite cu hotărâri ale dietelor Transilvaniei.

Încă din anul 1540 se întrunește periodic Dieta – legătara Congregațiilor generale –, un fel de parlament reprezentativ pentru stările privilegiate, spre a discuta problemele curente ale tânărului principat (Andea, 2003, Pokoly, 1901). În dezbateri sunt regăsite adesea reglementări juridice, chiar în materie de drept penal, aceasta deoarece Dieta sau *Comitia* își apropie dreptul de emiteră a unor acte normative – *hotărârile*⁴, funcționând ca principal for legislativ al țării. Hotărârile

---

² De pildă, în secolul al XVII-lea, pentru infanticid în comitatul Clujului mama pruncuigașă era înecată în Someșul Mic, în comitatul Alba aceasta era îngropată de vie în pământ amestecat cu spini, în vreme ce în zonele locuite de sași aceasta era umilită și alungată din sânul comunității scăpând de întâlnirea cu călăul.

³ De pildă în procesele de vrăjitorie desfășurate la Cluj în a doua jumătate a secolului XVI, magistrații fac apel, în pronunțarea sentințelor, la legile Sfinților Ștefan și Ladislau, precum și la *Tripartitum* (Kiss, 1999).

⁴ La început, hotărârile dietelor erau redactate în limba latină, însă după anul 1565 se utilizează grafia maghiară.

reprezintă punctul de vedere al elitelor – națiunilor privilegiate ale țării, adică a păturii bogate care dorește să-și securizeze drepturile și averile, având la îndemână aparatul legislativ. Dacă în țările române domnitorul prezida Sfatul domnesc, ce avea competențe legislative, în Transilvania principele nu are ce căuta la lucrările Dietei. Este acceptat doar pentru a transmite un scurt mesaj în deschiderea sesiunii, fiind obligat a rezida în localitate pentru a răspunde în scris la eventualele întrebări ale membrilor forului. Președintele Dietei este un înalt magnat, nicidecum suveranul. Acesta din urmă conduce Consiliul princiar, un fel de guvern al țării. Așadar, încă din sec. XVI–XVII putem vorbi, cel puțin în cazul Ardealului, de un fel de separație a puterilor în stat.

Și dacă inițial legile emanau prin voința unei singure persoane, în speță regele, sau a unor grupuri intime ale acestuia, acum ele devin rezultatul unor negocieri și contraste de interese între stările principatului, un vădit element de modernitate. Efortul legislativ al acestui for este dictat în primul rând de nevoi societale, generale ori individuale⁵. Pentru a se aplica în mod unitar noile prevederi legale, pentru a fi foarte bine cunoscute și puse în practică, se va decide multiplicarea acestora prin copiere, ulterior prin tipărire, și distribuirea lor la nivelul structurilor comitatense și scăunale⁶.

Sesizăm totuși că aceste documente, care emană desigur drepturi și obligații, ori statornicesc o serie de raporturi juridice complexe, sunt mult prea concrete, făcând adesea trimiteri la oameni și locuri, ori o lege, în percepția contemporană are un caracter mai general, creând cadrul juridic într-un anumit domeniu al vieții sociale. Apoi multe dintre hotărârile dietale au o aplicabilitate limitată în timp; după soluționarea problemei în cauză, ele nu mai sunt actuale, sunt depășite de realitatea istorică și devin maculatură. Unele documente se pierd în condiții de război, altele se află arhivate în locuri greu accesibile instanțelor de judecată (Dörner, 2003). Mai mult decât atât, drept de legiferare îl aveau atât comitatele cât și orașele din Transilvania⁷, astfel încât, de pildă, unui jurist al Tablei Princiare, cel mai înalt for de judecată al statului, îi era foarte greu să fie la curent cu noutățile

⁵ Dieta de la Turda, 6–13 ianuarie 1568 decreta: *Se poate constata faptul că în fiecare zi au loc fărâdelești din cauza răufăcătorilor care trebuie pedepsiți, și cele mai bune pedepse sunt cele prevăzute încă de regele Ladislau (sens în care), se recomandă utilizarea acestora. Pentru aceasta, comiții supremi, solgabirăii șefi și patru persoane nobile, împreună cu un notar, să cheme reprezentanți din fiecare sat din comitat, care să fie audiați și să depună jurământ și să mărturisească cine sunt răufăcătorii (norma de procedură penală): hoții, asasinii, falsificatorii de bani, incendiatorii, vrăjitorii, cei care-și părăsesc nevestele, destrăbălații. aceste persoane, dacă s-a dovedit fapta săvârșită, să fie extrădați și condamnați la moarte (Szilágyi, II, 1876). Aceasta este o norma penală în toată regula deoarece are și dispoziție și sancțiune, adică implicit se prevede care este conduita impusa subiecților enumerați, fiind prevăzută și pedeapsa pentru încălcarea sau nerespectarea conduitei.*

⁶ *Cu privire la răufăcători să se știe că pentru liniștea și pacea oamenilor, aceștia vor fi urmăriți și pedepsiți conform articolelor legii din timpul Fratelui Gheorghe (Martinuzzi) care s-au emis la dieta de la Târgu Mureș. Dieta recomandă principelui ca textul legii să fie studiat, multiplicat și trimis la comitate și scaune pentru a se aplica (Ibidem).*

⁷ A se vedea statutele comitatelor Târnava (1610), Cluj (1650) sau Turda (1664), (Kolosvári, Ovári, 1897).

legislative atunci când primea spre soluționare un caz în apel. De aceea, s-a simțit nevoia unei revizuirii a tot ce s-a emis din sfera dreptului civil, administrativ sau penal, de la fundarea principatului, în scopul elaborării unei noi codificări, mai practice, mai moderne și mai compatibile problemelor specifice ale secolului XVII.

Societatea transilvană cunoaște prosperitate și modernitate, în ciuda crizelor politice și războaielor interne și expedițiilor externe. Populația crește în mod semnificativ, la fel și numărul faptelor penale comise. Răufăcătorii, numiți în documentele dietelor *malefactores*, devin mai numeroși, mai periculoși, mai bine organizați, mai specializați și tot mai greu de prins și de adus în fața justiției. Inventează moduri de operare noi și voiajează dintr-un spațiu în altul, în ciuda interdicțiilor impuse de lege. Dacă infractorii inovează și legiuitorul este obligat să riposteze pe măsură. Plecând de la aceste realități, autoritățile centrale încearcă să reazeze și să redimensioneze legislația de tip penal. Aproape că nu a fost dietă în care să nu se discute despre *publice pacis et tranquillitatis perturbatores* și să se caute soluții practice (Szilágyi, I, 1875).

Principe harnic, inteligent și pragmatic, Gabriel Bethlen a fost primul dintre suveranii ardeleni care a gândit și aplicat o politică penală. În timpul său a fost redactat tratatul intitulat *Specimen juridici processus* (1619), o lucrare de procedură penală, care reglementa, în cele 22 de articole ale sale, întreaga arhitectură a cercetării judiciare. La baza ei a stat o selecție riguroasă a prevederilor în materie procesual-penală, rezultate din hotărârile dietale, precum și, în parte, din legislația anterioară formării principatului⁸. Probabil că autorul acestei lucrări juridice, care rămâne multă vreme în vigoare, a fost Ștefan Kassai din Cluj, *consiliarius și protonotarius* al Tablei Princiare⁹.

---

⁸ Cronicarul Ioan Kemeny, un mare admirator al principelui, consemna în opera sa faptul că *...el (Bethlen) s-a ocupat și de treburile țării ce se leagă de legi, după cum se vede din articole [de lege] și mai cu seamă de acelea din anul 1619; dar cu toate acestea, nu a putut rezolva chestiunea aceluia jus ligatum, slujind pentru îngrozire, care se origina în faptul că atunci când Sigismund Báthori a pus să-iucidă pe blajinii domni mai sus amintiți (a se vedea în detaliu evenimentul invocat de cronicar la Rusu, 2005), atribuind domeniile lor oamenilor săi preferați și sfetnicilor săi nefaști, din ideea aceluia ca urmașii nevinovaților domni să nu le poată cere înapoi, s-a ordonat dietei să dispună ca pretențiile acestora [ale urmașilor] să fie în jus ligatum, care fu apoi de-a binelea lichidat de Sigismund Rákóczi; dar cum posesorii [acelor domenii] erau oameni mari, ei se tulburară foarte, temându-se de un nou intestinum periculum și au legalizat [jus ligatum] din nou; așa fiind, din acest motiv nici Gabriel Bethlen nu zgândări [chestiunea]* (Kemény, 2002).

⁹ Despre inițiativa legislativă a lui Bethlen vorbește și textul Approbatelor: *deși legile privitoare la procedurile procesuale s-au modificat în mai multe rânduri, după diferitele schimbări ale timpurilor; dar văzând țara abuzurile și neajunsurile care ar putea urma din acestea; din dorința principelui de atunci și a statelor din anul 1619, au cuprins într-o lege toate procedurile, potrivit cu stările timpurilor de atunci, care s-au considerat a fi mai bune și mai folositoare împričinaților și s-a hotărât ca de acelea să se folosească atât tabla regală cât și la sedriile comitatelor, la sedriile secuilor, precum și ale sașilor, pe tot teritoriul Transilvaniei, ca practici, statute și legi ale țării, ca în afară de acelea să fie considerate nevalabile și abrogate toate celelalte articole privitoare la procedurile procesuale, așa încât acele reguli procesuale care au fost scoase din diferite cazuri și au fost introduse și aici, să se aplice în acest fel* (Herlea, 1997).

CONSTITUȚIILE APROBATE ALE TRANSILVANIEI

Preocupările lui Betheln vor fi continuate de juriștii din vremea lui Gheorghe Rákóczi I, suveranul dispunând strângerea tuturor articolelor de lege răspândite prin arhivele orașenești și comitatense. Succesorul său, Gheorghe Rákóczi al II-lea, va face și mai mult. El va dispune, în anul 1652, constituirea unei comisii formate din doisprezece juriști cu misiunea de a analiza, compara și selecta legile adunate. *Comisia de codificare* a fost aleasă și validată cu ocazia Dietei de la Alba-Iulia, având în componere un președinte, în persoana comitelui de Turda, nobilul Ioan Bethlen de Keresd¹⁰, care era asistat de judecători ai Tablei Regale, magistri, protonotari, directori fiscali și alți funcționari din justiție și administrație, reprezentând cele trei națiuni privilegiate, *bărbați ai țării experimentați în ale dreptului și obiceiurilor (jurium ac consuetudium patriarum peritis viris)*. (Herlea, 1997). *În februarie s-a ținut o Dietă la Alba Iulia*, confirmă cele de mai sus cronicarul Georg Kraus (Kraus, 1965). *Printre altele s-a hotărât ca toate articolele dietei începând din 1450 până acum să fie înscrise într-o carte sau volum pentru ca articolele care sunt încă folositoare să fie întărite, iar celelalte, dimpotrivă, casate. S-a ales ca loc unde să se facă această culegere orașul Reghin, iar din partea tuturor stărilor a fost ales un mare număr de trimiși (assesores), în afara națiunii săsești, din care a fost numit un singur trimis și anume cinstitul și înțeleptul domn Ioan Reussner, primarul Sibiului¹¹. (...) După încheierea Dietei, trimișii hotărâți și numiți au sosit la Reghin și au purces la întocmirea culegerii pe articole (colectio articulorum) (...) În acest chip toate articolele ab anno 1540 usque ad presentum revidiret vndt ventiliret. Cele socotite ca trebuincioase și folosite au fost păstrate, iar celelalte au fost casate sau desființate.*

În urma acestei pretențioase munci întreg materialul a fost sistematizat și ordonat pe capitole, titluri, articole și edicte, fiind prezentat suveranului spre sancționare. S-a lucrat cu documentele emise de cele 210 diete consumate de la începutul constituirii principatului, adică din intervalul 28 august 1540 – Dieta de la Sighișoara convocată de regina Isabela –, până la 15 martie 1653 – data intrării

¹⁰ Satul Criș, comuna Daneș, jud. Mureș.

¹¹ Georg Kraus deplânge această situație pe care o consideră o reală discriminare la adresa națiunii săsești. Drept urmare (...) *sașii au mijlocit atât la alteța sa princiară, cât și la dietă, ca fiecare oraș să trimită la Reghin cel puțin câte un înțelept domn, căci un singur cinstit și înțelept domn va fi prea slab pentru o treabă atât de însemnată. N-au putut dobândi nimic, fiindcă domniile cei mai de seamă, între care Ioan Kemény era cel mai de vază, precum și principele însuși n-aveau de gând nimic bun cu biata națiune săsească (...)* Când cinstitul și înțeleptul domn Ioan Reussner, primarul Sibiului, după hotărârea dietei, s-a văzut singur din partea Universității, n-a voit să se ducă la locul adunării decât numai dacă ar mai fi chemați vreo câțiva preaînțelepți domni din partea Universității, aceasta pentru ca, dacă s-ar uita ceva, să nu cadă blestemul numai asupra lui. El nu putu dobândi la început nimic, însă în cele din urmă, după multe cereri și rugăminți, i s-a îngăduit să vină cinstitul și înțeleptul Ioan Waldorffius, cetățean jurat din Bistrița (Kraus, 1965). Această informație este în contradicție cu textul original al Approbatelor, în sensul că din partea națiunii săsești a participare, pe lângă Ioan Réissner nu Ioan Waldorf, ci *Ioan Literatus, sindicul orașului nostru Bistrița* (Herlea, 1997). Dacă interpretăm semnificația etimologică a termenului lui *Literatus* în sensul de *diac, scrib, expert în științele juridice și ținând cont de identitatea prenumelui, Ioan, putem îndrăzni să identificăm în Waldorf și Literatus una și aceeași persoană.*

în vigoare a *Constituțiilor Aprobate*. La acestea se mai adaugă alte 7 diete ținute în timpul lui Ioan Zápolya, care nu sunt recunoscute de o parte a istoriografiei maghiare, fiind considerate activități de legiferare autonomă¹². Astfel, compilația care a simplificat enorm de mult din ceea ce însemna legislația voluminoasă și dispartă a statului, este publicată în anul 1653 sub titlul *Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*. Lucrarea, un conglomerat de drept constituțional, administrativ, ecumenic, penal, procesual penal sau civil, se compune din cinci părți. Primele patru conțin elemente de drept ecleziastic, drept constituțional, norme referitoare la ordine și stări ale Ardealului și elemente de drept penal și procesual penal. Ultima parte cuantifică mai multe hotărâri (*edicta*), grupate alfabetic, pe teme¹³. *Approbatae* au văzut pentru prima dată lumina tiparului în anul intrării lor în vigoare, 1653, la tipografia lui Abraham Kertesz din Oradea. Noi ediții apar succesiv la Cluj în anii 1677 și 1696, cea din urmă în atelierul manufactural (*officina*) al lui Nicolae Kis de Miszt-Totfalú din Cluj (Herlea, 1997).

Privit dintr-o altă perspectivă, acest document este în același timp și prima lege fundamentală a țării, primul document normativ cu rol de constituție a țării, codex judiciar, set de norme administrative și cod de etică și deontologie profesională, o adevărată inovație în materie de drept. În comparație cu *Tripartitum*, lucrarea este mult mai complexă, mai bine structurată, mai adaptată noilor realități sociale. Sunt inserate norme privind urmărirea și cercetarea generală a răufăcătorilor, se creionează modul de pedepsirea a diferitelor categorii de persoane, se vorbește despre imoralitatea fiilor, despre procedura execuțiilor, despre prinderea vagabonzilor etc. Totuși, încă faptele penale nu sunt conceptualizate, nu sunt definite și, chiar dacă autorii le individualizează, nu le deposedează de elementele de procedură, așa cum se întâmplă în codexurile moderne. Astfel, penalul și procedura penală, uneori chiar și civilul, continuă se întrepătrundă în mod dezordonat și supărător, deși ele sunt, după cum se știe, zone distincte ale dreptului, fiind incluse în mare parte în Titlul 1 intitulat *Despre procedurile legale* (ce conține 46 de articole!).

O adevărată „declarație de principii” răzbate dintre articolele lucrării, o declarație ce se constituie în fundamentul etic pe care s-a clădit, cel puțin formal, întregul edificiu al justiției ardelenice:

În cercetarea cauzelor să nu se favorizeze nimeni, nici de către judecători nici de către alții, ci judecătorii după modul vechi și bun să judece la rând nefavorizând nici pe domn, nici pe alte ordine superioare, să facă dreptate deopotrivă atât săracului, cât și fericitului, iar principii să facă să fie respectată cu toate ordinele, fără deosebire de persoane (...) să nu se dea nicio amânare nimănui altcuiva, numai acelorora cărora le acordă legea (Herlea, 1997).

---

¹² De la data intrării în vigoare a *Approbataelor* în Transilvania au mai fost organizate 79 de diete, cele mai multe în timpul principilor Gheorghe Rákóczi al II-lea și Mihail Apafi (*Ibidem*).

¹³ *In primul rând au fost revizuite de domni consilieri, apoi, din ordinul premilostivului nostru domn, a înălțatului principe Gheorghe Rákóczi II, prin grația lui Dumnezeu principe al Transilvaniei, domn al părților ungurene alipite la aceasta și comite al secuilor etc. au fost citite în public, în dieta anuală obișnuită, în fața domnilor locuitori ai țării, întruniți la Alba Iulia, în ziua de 15 ianuarie a anului prezent 1653, intercalându-se și articolele care au fost redactate în această dietă* (*Ibidem*).

Din text răzbate preocuparea juriștilor pentru modul de întocmire și arhivare a documentelor cu caracter de lege emise de Dietă. Astfel, în Partea a treia, Titlul al doisprezecelea intitulat *Despre articole de lege* se consemnează următoarele:

În timpul alcătuirii hotărârilor și articolelor de lege ale țării, articolele scrise în curat să rămână și să se păstreze cu exemplarele veritabil originale la președinți și la mâna judecătorilor, sigiliile și semnăturile lor, iar copie adevărată de pe ele să se dea atât fiscului, cât și la cererea comitatelor, scaunelor și orașelor până atunci până când vor apărea tipărite cu semnătura și sigiliul principilor; după aceea, exemplarul care este la președinte, să se predea Capitlului din Alba Iulia, cel din mâna unui judecător Conventului din Mănăsturul Clujului, iar cel din mâna celui alt judecător, la Capitlului din Oradea; taxa acestor fel de articole scrise este de 1 florin (Herlea, 1997).

Așadar, legiuitorii au avut în vedere îmbunătățirea și completarea legislației principatului, dincolo de intrarea în vigoare a *Constituțiilor Aprobate*, fiind hotărâți să reglementeze procedurile de lucru cu noile acte normative ce urmau să fie emise. Pentru operativitate, copii olografe ale legii iau calea comitatelor, scaunelor și orașelor, pentru ca legea să fie cunoscută și aplicată chiar și înainte de tipărirea oficială sub semnătura și sigiliul suveranului.

Efectul fertilizator al legislației înnoite s-au observat imediat în viața politico-administrativă a Transilvaniei. Dietele de după momentul 1653 fac mereu trimiteri la *Approbatæ*, ca la un document juridic de mare autoritate¹⁴. S-a dovedit ulterior, dacă mai era cazul, relativitatea și perfectibilitatea oricărui act normativ. Dinamica societății ardelenne în ansamblul ei pe tot parcursul veacului XVII a impus o dinamică și în materie de legi și decrete, ulterior stările constatând faptul că opera *Approbatæ* trebuia reconsiderată¹⁵.

Vremurile tulburi din a doua jumătate a secolului XVII și *intestinum belli* care a produs tragedia a trei principii, pustiiri, criminalitate excesivă și importante pierderi teritoriale în beneficiul beilor din pusta Ungariei (1657–1661), au provocat perturbări grave și în domeniul legislativ. Diete și contra-diete emit hotărâri contradictorii, ce adesea poartă urme vădite de vendetă între partidele nobiliare (pro-otomane sau pro-habsburgice), contravenind legislației aflate deja în uz. În aceste condiții, la doar cincisprezece ani de la emiterea *Constituțiilor Aprobate* se impunea necesitatea colecționării, examinării, selectării și uniformizării normelor juridice (Dörner, 2003). Cu alte cuvinte, era necesară o revizuire și completare a acestui document fundamental. Vremea de relativă pace adusă de

¹⁴ Dieta de la Alba Iulia din 25 noiembrie – 1 decembrie 1675 prevedea la art. VI următoarele: *Întrucât s-au înmulțit banii falși în țară, împotriva falsificatorilor să se aplice articolele din Approbatæ partea 3, titlul 44, articolul 1. Legile să se aplice în toate locurile și să nu fie scutiți nici nobilii privilegiați (nulla remedio obstante) (...) Cei care și după aceste hotărâri se interesează de falsificatori, să fie pedepsiți conform articolelor din Approbatæ (Szilágyi, XVI, 1893)*. Este vorba despre prevederile titlului intitulat *Despre baterea monedei* iar elementul de noutate adus de textul de mai sus, este tocmai extinderea răspunderii penale pentru asemenea fapte ce intrau în sfera infracțiunilor de *nota infidelitatis* nu era scutiți nici chiar nobilii privilegiați.

¹⁵ Un exemplu elocvent este cel referitor la necesitatea îmbunătățirii normelor privind procedura de urmărire a animalelor furate, așa cum rezultă din textul art. X din hotărârea dietei de la Alba Iulia din 6–22 mai 1665: *Cu privire la urmărirea vitelor furate sunt două articole referitoare la aceasta în Approbatæ și întrucât mulți oameni suferă pagube mari trebuie să aducem câteva completări* (Szilágyi, XIV, 1889).

principele Mihail Apafi I a creat condițiile propice reunirii marilor juriști ardeleni într-o nouă comisie de redactare a viitorul cod actualizat.

Drept urmare, în anul 1668 începe o nouă muncă migăloasă, având ca principal izvor lucrarea precedentă, procedându-se totodată la examinarea atentă a hotărârilor dietale ale perioadei 1654–1668. După modelul din 1653, urma să se construiască o nouă carte de legi, adecvată normelor scrise și cutumiare ale Transilvaniei. Un an mai târziu comisia își prezenta, stărilor adunate la data de 25 ianuarie în *comitia* din capitala Transilvaniei, rodul muncii și după multe dezbateri pro și contra, noua constituție este adoptată. La 4 martie 1669 principele, în mod solemn, își dădea girul publicării lucrării sub titulatura *Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum* (Szilágyi, XIV, 1889).

Cartea de legi este, așa cum o spune și titlul, o compilație în ceea ce înseamnă structura, limbajul și chiar textul, aproape identificându-se cu modelul (*Approbata et Compilata*, 1815). Pe lângă normele de drept bisericesc, administrativ, constituțional și procesual, lucrarea mai cuprinde și articole noi de drept penal și civil. Este redactată în limba maghiară, cu importante insule de grafie latină, ce o face destul de greu accesibilă. Edițiile următoare au fost tipărite în anii 1670, 1696, precum și în secolele următoare. Apariția acestei lucrări nu aduce cu sine abrogarea legiuirilor anterioare și nici promulgarea *Diplomei leopoldine* din anul 1691 nu afectează cu nimic aplicarea legislației penale, tradiționale, în Transilvania pentru veacurile următoare, până la 1867.

INCHIZIȚIA GENERALĂ ÎN LUPTĂ CU MALEFACTORII

Un element de noutate în peisajul judiciar al Transilvaniei epocii principatului (1541–1699) în reprezintă instituția Inchiziției generale (*Inquisitio generalis*), adică a cercetării generale a răufăcătorilor. În documentele redactate în limba maghiară termenul apare sub forma *cirkálás*, având rădăcina *cirkál*, care înseamnă *a circula*, *a patrula*. Era, de fapt o activitate complexă, dezvăluind nu numai acțiunea fizică de „circulare” – prin comitat, district ori scaun –, sau de căutare a făptașilor, ci și de anchetare a lor, sau, după caz, de punere în executare a unor hotărâri emise de feluritele niveluri de instanțe.

Deși există dovezi că aceasta a funcționat într-o față incipientă în veacurile anterioare în zonele locuite de sași (de aici și bănuiala că instituția și-ar avea izvorul în *jus teutonicus*) ea s-a perfecționat pe parcursul secolului al XVII-lea și s-a adaptat nevoilor societale. Inchiziția era o activitate complexă, informativ-operativă, completată cu elemente arhaice de criminalistică și de cercetare penală, care se organiza la nivel local sau, mai rar, statal, având la bază o serie de dispoziții legale.

În organizarea și desfășurarea procedurii de urmărire, punctul de plecare îl reprezenta, așadar, legea. Orice acțiune de acest fel trebuia să aibă la bază cel puțin un act normativ menit a-i da legitimitate, iar instituției responsabile și autoritate. Mecanismele ei se puneau în mișcare plecându-se de la unele plângeri formulate de

părțile vătămate, de la sesizările conducerii comitatelor sau, pur și simplu, de la îndemnul suveranului. Stările adunate în *comitia* dispuneau măsuri pentru cercetare generală, în scopul prinderii și judecării în regim de urgență a răufăcătorilor de tot felul care perturbau liniștea cetățenilor. Astfel, se impun prin Dietă nu numai felurite norme juridice reglatoare cuprinzând obligativități și beneficii, ci și razii generale, comitatele pornind în cutreierarea satelor prin juzii circulatori, mobilizând la nevoie alaiuri întregi de urmăritori ai latronilor, judecând și penalizând pe loc delictate, sau obligând la aceasta forurile competente sătești. Dieta de la Alba Iulia, 17 aprilie–7 mai 1616 hotăra, prin al său articol 8, următoarele:

Deși în fiecare an am luat hotărâri cu privire la urmărirea și pedepsirea latronilor, totuși, aceștia în multe locuri s-au înmulțit peste măsură, iar inchiziția nu prea se organizează. În felul acesta mulți oameni nu au liniște. Am hotărât ca Măria sa să ordone urmărirea acestora, nulla exceptis și pe domeniile princiarie, iar cei prinși să fie predați justiției (Szilágyi, VII, 1881).

Dispoziții pentru organizarea acestei activități puteau veni și din partea Consiliului princiar. În anul 1624 această instituție centrală a Transilvaniei trimitea judeului primar, juraților și senatorilor orașului Bistrița un ordin pentru declanșarea acțiunii puterii. Dat fiind faptul că (...) *cea mai mare parte a hoților din munții Maramureșului provin din scaunul (districtul) Bistriței și din comitatul Solnocul Interior*, se preciza în scrisoare, consiliul, prin persoana suveranului porunceca ca (...) *în înțelegere cu oficialii comitatelor Solnocul Interior și Maramureș, să ia măsuri pentru urmărirea malefactorilor* (POB, I, 329/1691).

Așadar, hotărârile dietelor și mai apoi forma lor tipărită și actualizată în corpusurile legislative *Approbatæ* și *Compilatae Constitutiones*, instrucțiunile și ordinele date de suveran, în nume personal ori mandat de Consiliul princiar, comiților supremi și celorlalți oficiali, alături de hotărârile scrise ale adunărilor comitatense care împreună stabilesc cadrul juridic, competențele materiale și teritoriale, drepturile și îndatoririle personalului de specialitate, precum și interdicțiile, formează dreptul inchiziției generale din Transilvania.

Inchiziția generală funcționa potrivit principiului teritorialității, ca efect al descentralizării, acțiunea fiind organizată la nivel comitatens și scăunel, transformându-se treptat din echipă operativă cu misiunea de a urmări, prinde, judeca și executa persoanele certate cu legea, în for de judecată mobilă ce prelua în primă instanță plângerile penale ale particularilor. Dar, pe lângă competențele menționate, echipa inchiizitorială – din care făceau parte: comitele suprem sau vicecomitele, judele nobiliar cu ajutoarele sale (solgabirăul mare și solgabirăii mici) și notarul –, avea și atribuții administrative ceea ce însemna că, cel puțin în secolul al XVII-lea nu exista o separare clară a competențelor. În Moldova și Țara Românească o instituție similară se va înființa în secolul fanariot (al XVIII-lea) sub numele de *potera*, care, spre deosebire de inchiziția ardeleană, avea un scop precis: prinderea unei anumite persoane sau destructurarea unui anumit grup infracțional, fiind limitată în timp ca funcționalitate. În epoca habsburgică inchiziția generală se va organiza tot mai rar, Guvernul Transilvaniei utilizând adesea armata în lupta contra răufăcătorilor, cazul haiducului Pinteș fiind elocvent în acest sens.

Pe parcursul perioadei ce face obiectul cercetării noastre cauzele penale cresc în mod progresiv. Scaunul de judecată al comitatului – *sedes, sedria generalis, sedes iudiciaria* – nu va mai face față numărului tot mai mare de procese, sens în care se vor căuta soluții: se înființează judecătoriile de plasă, *sedria partialis*, specific transilvănene, instanțe comitatense de rang inferior, competente în procese cu miză de sub 100 florini, precum și în procesele iobagilor (Dáné, 2006). Profesionalizarea magistraților va avea loc abia în veacul următor, până atunci legea fiind aplicată de neprofesioniști: comitele suprem, judele scăunal, juzii sătești sau vicejuzii. Singurul care cunoștea legile era notarul. În secolul al XVII-lea țăraniii liberi din scaunul Arieș erau apărați în instanță de avocați plătiți, iar vicecomitele se va transforma în avocat al acuzării. Treptat, faptele penale vor intra exclusiv în sfera de judecată a instanțelor civile, Biserica rezumându-se în a judeca doar faptele preoților.

Intrarea Transilvaniei în componența Imperiului Habsburgic sub titulatura de *Mare Principat*, în baza prevederilor Păcii de la Karlowits din anul 1699 a însemnat o nouă epocă în istoria acestei provincii. Noii stăpâni, austriecii, aveau două obsesii: centralismul statal și susținerea Bisericii Romano-Catolice. Astfel, deși potrivit *Diplomei leopoldine* din anul 1691 Ardealul își păstra vechile libertăți în ceea ce însemna menținerea sistemului celor trei stări privilegiate și a celor patru religii recepte, aplicarea în continuare a legislației proprii – *Approbatæ* și *Compilatae Constitutuiones* și menținerea întregii arhitecturi juridice, Curtea de la Viena va începe o operă de redimensionare a instituțiilor centrale și locale, întărind practic autoritatea noii stăpâniri. Această stare de lucruri va împinge nobilimea tradițională la revoltă, istoria reținând așa-numitul Război al curuților (1701–1711) care se va încheia cu triumful habsburgilor.

De centralizare nu a fost ocolită și procedura urmăririi fizice a răufăcătorilor. Dacă în secolul al XVII-lea activitatea era organizată la nivel de comitat și scaun prin mecanismele inchiziției generale, acum ea se va organiza prin proceduri noi, impuse de Guberniul de la Sibiu. Munca autorităților – solgabirării mari și mici, iar, mai apoi, pentru secolele XVIII–XIX, comisarii de *pândur* – nu era deloc simplă; ea presupunea deplasări în teren, pe timp de zi sau noaptea, pentru verificări și investigații, discuții cu rudele, cu persoanele din cercul de apropiați, căutarea probelor la fața locului, efectuarea unor percheziții, razii sau alte acțiuni de tip polițienesc, toate desfășurate sub imperiul trecerii nemiloase a timpului și pierderii momentelor operative. Era de la sine înțeles faptul că se căutau mereu instrumente juridice, bazate pe cutume și bune practici judiciare, pentru ca activitatea aceasta să se modeleze după nevoile societății și să devină mai eficientă.

ELEMENTE DE PROTOCRIMINALISTICĂ ÎN TRANSILVANIA

Una din cele mai importante activități de investigare a faptelor penale o reprezintă azi cercetarea la fața locului, sau a câmpului infracțional. În momentul în care concluziile cercetării sunt cuprinse în câmpul unui document, acesta capătă calitatea de mijloc material de probă, fiind utilizat în instanță. Preocupări

procedurale în acest sens existau încă din secolul al XVII-lea. Din lectura unui document inedit constatăm că în anul 1620 Gheorghe Szigeti, unul din vicejuzii nobiliari ai comitatului Dăbâca, era chemat de judele sătesc Ștefan Bajti din localitatea Țigău (azi: jud. Bistrița-Năsăud), (...) *pentru a inspecta cadavrul lui Grigore Ragnai alias Filep*. Cu acea ocazie oficialul constata faptul că victima avea (...) *răni cumplite*. În urma investigațiilor efectuate și din discuțiile purtate cu cei prezenți vicejudele a stabilit identitatea făptuitorilor în persoana numiților *Melchior Kecseti, nobil din localitate și Gheorghe Tóth, iobagul unui alt locuitor din Țigău, Ștefan Mikó și a lui Sofia Babos*. Părțile prezente la fața locului i-au cerut lui Szigeti ca în calitate sa de oficial, să-i cheme pe suspecti în fața lui pentru a-și apăra nevinovăția. Dar pentru că cei doi (...) *nu s-au înfățișat, judele sătesc și alte 7 persoane au depus jurământ lângă capul cadavrului pe faptul că cei doi au fost ucigașii lui* (POB, I, 8814/1620).

În secolul XVII nu exista încă instituția medicului de comitat, sens în care autorităților le lipsea profesionistul în materie de constatare a morților violente. Totuși, în unele cazuri, mai ales în mediul urban, examinarea trupurilor celor uciși era realizată de un bărbier. La un caz de pruncucidere comis în 1593 la Cluj de către doica cetățeanului Mihail Luther, pentru examinarea cadavrului nou-născutului aruncat în latrina casei, precum și la o altă faptă în care o femeie acuza un clujean de uciderea în bătaie a odraslei ei, întâlnim bărbieri (chirurghi breslași) care efectuau ceea ce azi s-ar numi expertiză medico-legală (Páko, 2005).

O altă procedură inovativă, un alt element de creație în materie de drept procesual-penal, a fost utilizarea semnalmentelor suspectilor în munca de urmărire¹⁶. În Transilvania ea s-a implementat în secolul al XVIII-lea, odată cu instaurarea stăpânirii austriece. Aceasta anticipează metoda „portretului vorbit” din criminalistica de azi, adică descrierea trăsăturilor fizice ale suspectului, pe baza „vorbilor” victimelor sau ale martorilor cu care au interacționat. Să nu omitem faptul că suntem cu peste un secol înainte ca unul dintre părinții fondatori ai criminalisticii moderne, Alphonse Bertillon, să teoretizeze această procedură! Cele mai importante sunt așa-numitele „semnalmente statice” sau „anatomice” ale corpului: sexul, vârsta, talia, constituția fizică, ținuta, umerii, membrele și aspectele particulare ale feței – forma, părul, fruntea, semne particulare vizibile, ochii sprâncenele, nasul, gura, variațiile morfologice ereditare ori rezultate din unele fenomene patologice.

Descrierea acestor detalii erau incluse în câmpurile unor documente circulare – *ordine guberniale* – emise de către Guberniul de la Cluj sau Sibiu în numele împăratului, care cumula și demnitatea de principe al Transilvaniei. Unele dintre aceste ordine erau tipărite în integralitatea lor (vorbim de cele de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și din veacul următor), altele erau combinații de text tipărit cu adnotări olografe în limba maghiară. Nu a existat neapărat un formular tip însă foarte multe documente încep cu intitulația: *Sacrae Caesareo Regiae et*

---

¹⁶ Într-o accepțiune contemporană semnalmentele *sunt trăsăturile exterioare generale și particulare ale unei persoane sau cadavru, pe baza cărora acestea pot fi identificate*. Ele se exprimă prin atribute sau adjective privind exteriorul corpului unei persoane, ori obiectele purtate de către aceasta la un moment dat (Viorel, Nechita, 2014).

Apostolicae Majestatis Magni Principis Transylvaniae et Siculorum Comitatus etc. Domini Nostri Clementissimi Nominis! (POB, II, 2130/1813). Funcționa obiceiul ca un ordin de urmărire să fie însoțit de una, două sau chiar mai multe file cu descrieri de persoane urmărite. Ele poartă titlul trilingv: *Descriptiones Personales*, *Szemellyes Le-irása* sau *Persohns Beschreibung* (Descriere personală), au număr de înregistrare, nu sunt semnate și nici datate (cu excepția anului întocmirii actului), părănd mai degrabă anexe ale ordinelor de urmărire. Altele, dimpotrivă, au menționate data, locul și autoritatea emitentă, astfel încât, așa cum am precizat, nu există imperative de formă ale acestui tip de document judiciar. Până la stadiul cercetărilor noastre în acest domeniu nu am identificat proceduri normative care să reglementeze în detaliu munca de urmărire.

Ordinele guverniale erau iscălite personal de guvernatorul Transilvaniei fiind apoi distribuite la nivelul tuturor comitatelor principatului pentru ca autoritățile locale să fie informate despre identitatea persoanelor urmărite, despre semnalmentele lor, precum și în legătură cu scopul urmăririi. Oficialilor li se cerea să ia măsuri urgente de căutare și reținere: *să nu întârziati să îi căutați pe evadații numiți în propriile Voastre jurisdicții, iar dacă îi veți găsi, să îi predați celei mai apropiate Jurisdicții Provinciale, alături de obișnuita scrisoare compasuală*¹⁷, se preciza în După formulele de început, care conțineau date operative cu privire la motivele urmăririi, se trecea la descrierea persoanelor urmărite. Funcționarii erau preocupați să descrie semnalmentele într-o terminologie cât mai comună și mai unitară, pentru a fi utile structurilor judiciare în procesul de identificare și reținere a suspectilor. Ne este greu să stabilim eficiența acestor proceduri, dar faptul că, de pildă, populația închisorii din Gherla crește progresiv la cumpăna dintre veacurile XVIII–XIX ne-ar putea duce spre o concluzie pozitivă.

Un pas important în acest domeniu se va face odată cu introducerea fotografiei judiciare în munca operativă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De atunci avem și primele imagini ale unor tâlhari maghiari care operau și în Crișana și în câmpia bănățeană, fiind urmăriți în întreg imperiul austro-ungar. Părintele fotografiei judiciare va fi același Bertillon, iar această metodă utilizată la scară largă în Europa va deveni emblema Franței și a noii științe pe care a denumit-o „Poliția tehnico-științifică”.

Studiul culegerilor de legi și a actelor emise de diete, analiza documentelor edite și inedite din fondurile arhivistice au conturat preocuparea autorităților de a ține în frâu infraționalitatea, de a căuta inovația juridică în materie penală și procesual-penală, de a face ordine în stat prin crearea unor instituții dotate cu mecanisme juridice moderne și eficiente, adaptate la specificul societal și regnicolar. Dacă au reușit sau nu, doar documentele ce au fost sau vor fi cercetate, o pot confirma sau infirma. Cert este faptul că izvoarele pomenesc despre hoți prinși, executați sau condamnați la ani grei de închisoare, despre eforturi de asigurare a probatorului, despre bunuri mobile ori averi întregi confiscate ca măsuri extreme, despre indivizi certați cu legea, puși sub urmărire, despre inchiziții

---

¹⁷ Acest document, pe care încă nu l-am identificat în fondurile arhivistice, ar trebui să fie un fel de proces-verbal întocmit de autoritățile care au depistat și reținut persoana, în care probabil erau inserate și date cu caracter operativ.

generale organizate de comiți, vicecomiți ori juzi nobiliari pentru asanarea regiunilor de răufăcători sau despre monede false descoperite prin târguri sau chiar asupra plasatorilor. Sunt, iată, realități ce probează faptul că justiția ardeleană, orientată mereu spre modernitate, a funcționat, că legea penală s-a aplicat în mod corespunzător și că ordinea publică și liniștea cetățenilor erau asigurate.

BIBLIOGRAFIE

- Andea, S. (2003). Instituțiile centrale și locale în Transilvania. În V. Câdea (Ed.), *Istoria românilor* (vol. V). București: Editura Enciclopedică, p. 700.
- Approbata et Compilata* (1815). Kolosvárat: Nyomtatattott a királyi Lyceum Betüivel, pars. II, *Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*, p. 1–118.
- Bulai, C. (1997). *Manual de drept penal. Partea generală*. București: Editura All, p. 2.
- Dáné, V. (2006). *Az őnagysága széki igy delibérala. Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata*. Debrecen-Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Füzetek, Ed. Erdélyi Múzeum – Egyesület és a Debreceni Egyetem Történelmi Kiadványa, p. 259.
- Dörner, A. (2003). Structura puterii, În I. A. Pop, T. Nágler (Ed.), *Istoria Transilvaniei* (vol. I). Cluj-Napoca: Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, p. 167.
- Herlea, A. et al., (1997). Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei – 1653. Cluj-Napoca: Editura Dacia, pars. III, tit. 12 *Despre articole de lege*, art. I, p.113, pars. IV, tit. 1, art. X, p. 187, *Despre procedurile legale*, art. XLV, p. 195–196, 247.
- Kemény, I. (2002) *Memorii, 1607–1662. Scrierea vieții lui*. (Pap Francisc trad.). Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, p. 43–44.
- Kiss, A. (1999). *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Cluj: Erdélyi Múzeum, p. 16.
- Kolosvári, S., Ovári K. (1897). *Magyar Torvenytar. Werbőczy Istvan Harmaskönyve*. Budapest: Franklin-Tarsulat.
- Kolosvári, S., Ovári K. (1900). *Corpus Juris Hungarici, Magyar törvénytár, 1540–1848 évi Erdély törvények*. Budapest, 227, 288 și 29.
- Kraus, G. (1965). *Cronica Transilvaniei, 1608–1665*. București: Editura Academiei RPR, p. 148–149.
- Páko, L. (2005). Scurte vieți omenești. Pruncucideri din Cluj la sfârșitul secolului al XVI-lea. În *Anuarul Școlii Doctorale „Istorie. Civilizație. Cultură”*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, p. 205, 206.
- Pokoly J. (1901) *Istoria instituției comitatului*. În Kádár, J., Tagány K., Réthy L. (ed.), *Szolnok-Doboka Vármegye Monographiája* (vol. I). Dej: p. 332–333, 342.
- Pop, I. A. (1991). *Instituții medievale românești. Adunările neziuale și nobiliare (boierești) în secolele XIV–XVI*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, p. 47–68.
- Rusu G.-V. (2005). Conspirația nobiliară de la Cluj împotriva lui Sigismund Báthory – 1594. În *Anuarul Școlii Doctorale „Istorie. Civilizație. Cultură”*, I. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, p. 213–224.
- Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale. (1669). Fond Primăria Orașului Bistrița (POB), Seria I, seria I, nr. 8814/1620, nr. 329/1691, seria II b, nr. 2130/1813.
- Szilágyi, S. (1875, 1876, 1881, 1889, 1893). *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae – Erdély Országgyűlési emlékek*. Budapest: Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, vol. I, p. 494, vol. II, p. 341–342, 353, vol. VII, p. 324, vol. XIV, p. 112, vol. XVI, p. 224.
- Viorel, V., Nechita, D. (2014). Identificarea persoanelor după semnalmente. În *Tehnică criminalistică. Îndrumar teoretic și practic*. București: Editura EstFalia, p. 171–172.